

ДВЕ ВЪЛНИ НА САРМАТСКАТА МИГРАЦИЯ В ПРИЧЕРНОМОРСКИТЕ СТЕПИ ОТ ПРЕДРИМСКАТА ЕПОХА

Юрий А. Виноградов

<http://www.pontos.dk>

В края на 1960 г, Щеглов предлага нова периодизация на историята на северозападната част на Кримския п-в, за епохата на класическия, елинистичен период, и с стига до важния извод, че сарматите достигат до Северното Черноморие, още в края на IV век пр.н.е. (1)

Няколко години по-късно, Д.А.Мачинский въз основа на направен анализ на литературните източници, стига до заключението, че сарматите са станали доминираща сила в цялата територия между реките Дон и Днепър, още през 310 г. пр.н.е. (2)

Дискусията за датирането на сарматското присъствие в Северното Черноморие продължава и в наше време, въпреки наличието на достатъчно количество доказателства. Твърдейки, че до сега няма окончателно решение на въпроса, бих искал все пак да дам своя принос, чрез хипотезата си за няколкоетапния характер (най-вероятно, включващ две големи миграционни вълни) на сарматските преселения в периода от края на IV-ти до II-ри век пр.н.е. в степните райони около северните брегове на Черно море.

Проучванията върху ранната история на сарматите се затрудняват от липсата на последователна информация, в трудовете на древните автори за етно-политическа история на региона, особено за периода от упадъка на “Велика Скития” до царуването на Митридат VI Евпатор. За две столетия, северния регион на Черно море попада извън полезрението на древните историци и географи. (3)

Смятам твърдението на известния историк Полибий, че всички истории на неговите съвременници за тези земи са “приказни” (Polyb. 3.38.2-3), за много важно, а Страбон казва, че този регион получават по-точна представа в Гърция едва от сведенията които дават цар Митридат и неговите пълководци (Strab. 1.2.1). Смятам, че данните които те дават, са много важни и според тях древните географи, очертават етно-политическата карта на Северното Черноморие.

За появата на сарматите в Северното Черноморие, най-съществени писмени сведения дава Диодор Сицилийски (Diodoros Siculos). Той твърди (Diod. 2.43.7), че савроматите (т.е. сарматите) “опустоши значителна част от Скития и избили голяма част от населението и”, като превърнали голяма част от страната в пустиня”. Противниците на теорията за ранната сарматска инвазия в Севернопонтийския регион определят този пасаж като полулегендарен и настояват, че няма никакви абсолютно надеждни писмени доказателства в източниците, за наличието на сармати в този регион до II в.пр.н.е. (4)

Въпреки че подобни податки не съществуват, в своя анализ на добре известния надпис от Херсон (Chersonesean, IOSPE I (2), 343) аз посочвам, че в л. 15 от този текст, се говори именно за сарматите, които подготвяли своето преселение на запад. Склонен съм към днешна дата да датирам този надпис в първата трета на III в. пр. н.е., въпреки че не е изключена и по-широка хронологична граница дори до средата на III век пр.н.е. (5)

Въз основа на този надпис, може да се заключи, че сарматите атакуват северния район на Черно море, по това време, вероятно не за пръв път. (6)

Може би това са набезите, за които съобщава гореспоменатият Диодор Сицилийски, че са опустошили Скития (Diod. 2.43.7). Скития е превърната в пустиня, след това степните северночерноморски области са били изоставени за дълго време, и са почти напълно лишен от археологически находки, за периода преди II в. пр. н. е. Трябва да признаем обаче, че независимо от техните победоносни набези сарматите не заемат тези земи през III век пр. н. е., тъй като предпочитат да обитават земите между реките Дон и Кубан през този период. (7)

Възниква въпроса, кои са били номадски племена, които първи започват да се преселват запад? От текста на надписа (IOSPE I (2), 343) следва, че това са били сармати. От голямо значение е да се знае доколко този термин трябва да се използва като название на всички ираноезични номади появили се в постскитската епоха, или се отнася за името само на едно или по-скоро на група от племена, които се предвиждат на запад и вземат много активно участие в събития, свързани с разпадането на "Велика Скития". Много по-вероятно е предположението, че това е група от племена (8), тъй като ние знаем, че водещото племе в тази общност се е наричало "царски сармати" (Strab. 7.3.17; App. Mithr. 69). Според становището на Тадеуш Сулимирски (9), последните са изиграли важна роля в опустошаването на Скития, и по тази причина са заели мястото на бившите "царски скити" в системата на междуплеменни връзки в региона (Hdt. 4.20).

В надписа в чест на Протоген (Protogenes) (IOSPE I (2), 32), датиран от 220-210 г. пр. н. е. (10) се съобщава името на племето "Саи" (Saioi), което мнозина изследователи определят като идентично с "царските сармати". (11) Съвсем възможно е, тези Саи (Saioi) да са се установили своите станове по протежение на р. Дон, от където лесно да достигат и нападат различните гръцки градове по северните брегове на Черно море, включително Олбия, и още по-далеч на запад. (12)

С други думи, възможно е тази група от племена, да е образувала първата сарматска миграционна вълна, устремила се на запад, а тяхното име „сармати“ се прехвърля по-късно и към други племена.

Независимо от недостига на информация, достъпна за нас, можем да мислим че с първата сарматска миграционна вълна, племето сираки (Sirakoi), доста рано се преместват в района на р. Кубан и в 310/9 г. пр. н. е. вземат участие във вътрешните междуособици между синовете на царя на Боспорското царство, Паирисад I (Pairisades I). Различните обстоятелства и подробности в тази борба между двамата претенденти, са подробно разказани от Диодор (Diod. 20.22-24). Още през 1895 г. се изяснява че сираките (Sirakoi), които са съюзници на Евмел (Eumelos) (единият от претендентите за престола) в текста, погрешно са наречени "траки". (13)

Сарматското племе сираки (Sirakoi), със сигурност са разполагали със значителни въоръжени сили на свое разположение. (14) Страбон ни съобщава че по времето на цар Фарнак (Pharnakes / син на Митридат VI), сираките (Sirakoi) са били в състояние да изкарата на бойното поле ако е необходимо, незабавно 20 000 добре въоръжени конници (Strab. 11.5.8). Не е чудно, че хипотезата спомената по-горе намира много поддръжници. (15)

Описание на сираките (Sirakoi), оставено ни от Страбон, е в контекста на събитията станали в Боспорското царство, след царуването на Митридат (Strab.

11.5.8) и това кара някои учени да смятат, че те се появяват в района на Кубан доста късно, може би във втората трета на II-ри век пр.н.е. (16) Въпреки това, смятам това предположение е доста съмнително.

В този контекст, хронологическият аспект на етно-политическата ситуация описана от Страбон е от първостепенно значение. Въпросът с източниците, които той използва, по-специално източниците за книга VII, която се занимават със Северното Черноморие е много сложен. (17)

Преди всичко, трябва да се замислим върху съобщението на Страбон, че земите между Тирас и Кавказ са били открити (за културния свят) едва след походите на Митридат Евпатор и неговите пълководци (Strab. 1.2.1). Също така широко прието е мнението, че Страбон се явява, най-надеждния от историците описал Митридатовите войни (Strab. 11/2/14).

Оттук следва становището на онези учени, които смятат, че Страбоновата информация се отнася за последното десетилетие на II век пр.н.е. (18) или самия край на II век пр.н.е. (19), дори се поставя рамката: края на II – началото на I век пр.н.е., за най-голяма достоверност. (20)

Местоположението на различните племена, така както са представени от Страбон, най-вероятно се отнася за края на II век пр.н.е., въпреки че може да се мисли и за по-късен период, тъй като Страбон допълва и коригира своя труд, чак до смъртта си. (21) Въпреки това е малко вероятно, тези корекции, да са от толкова важно значение.

Потвърждението на този факт е по мое мнение, от съществено доказателство за реконструкция на историята на сарматските миграции в степите северно от Черно море. Въпросът е, че описаните от Страбон (11.2.1) особености на стопанството, са характерни за сираките (Sirakoi) и някои други племена, са доста нетипични за номади, които са се появили там съвсем отскоро: някои от тях се преместват заедно със стадата си в търсене на добри пасища, докато други се занимават със земеделие и обработват земята, а това е типично за онези народи, които вече са влезли в периода на т.нар. „криза на номадското стопанство”. (22)

От голямо значение в тази насока е периодизацията на историческия цикъл на развитието на номадските общности в Северното Черноморие, предложена от С.А.Плетнъова, основана върху идеите на С.И. Руденко. (23) Плетнъова разграничава следните три основни етапа:

1. Първи период е „периода на инвазията”, когато номадите идващи от Изтока, завладяват своята “нова родина” и търсят хаотично без да спазват определени маршрути, летни и зимни пасища. Този период, обикновено продължава около 50 години в историята на дадената номадска общност, по правило почти напълно липсват археологически находки. Странно е че в описанието на Страбон, никое от съобщените номадски племена, не се вписва в такъв етап.
2. Вторият етап се характеризира с номадски начин на живот, но вече с установени постоянни маршрути на движения, във връзка с постоянни летни и зимни пасища, както и с наличие на постоянни племенни некрополи. В “Географията” на Страбон, ние откриваме, този етап в описанието на роксоланите (Roxolanoi), които са използвали за зимни пасищата, степите в близост до Азовско море и се премествали на север, за да прекарват лятото (Strab. 7.3.17 г.). Древните географи също обозначават като номади,

- повечето от племената от Северното Черноморие (Strab. 03.07.17), които Я.Хармата (J. Harmatta), без да се аргументира, смята за (полуномади). (24)
3. Третият етап е, „етапът на кризата”, когато номадската общност прогресивно обеднява и членовете и са принудени да търсят друга форма на поминък, като преминават към уседнало селско стопанство, докато по-богатите племена и родове, разполагащи с повече стада, продължават сезонното си номадско скотовъдство. Този етап представлява сравнително продължителен период от време (със сигурност повече от един век) в историята на номадите племена, нахлули в северното крайбрежие на Черно море и прилежащите степи.

Забележително е, че скитите започват да преминават към земеделие след IV век пр.н.е. (25) Така, ако до края на II век пр.н.е. сираките (Sirakoi), вече са навлезли в третия период на номадската стопанска криза, според описанието на Страбон, тогава те би трябвало да са се появили в района на Кубан, не по-късно от III-ти век пр.н.е., или дори по-вероятно в края на IV век пр.н.е. Любопитно е обаче, че същите изводи се отнасят и за аорсите (Aorsoi), които са живели на север от сираките (Sirakoi), заемайки обширните степни зони, от река Дон до Каспийско море. Техният начин на живот и стопанство описани от Страбон, са много подобни на тази на сираките (Sirakoi): аорсите (Aorsoi) също практикува номадско скотовъдство и също познават земеделието (Strab. 11.2.1). С други думи, те не могат да бъдат новодошли в региона, макар че този факт е рядко обсъждан в археологическа литература. (26) Повечето учени предполагат, че аорсите (Aorsoi) се появяват на запад сравнително късно. (27)

Интересно е, че Страбон винаги споменава сираките (Sirakoi) и аорсите (Aorsoi) заедно, и като цяло има основания да се предполагам, че тези “постоянни съперници” (28) се появяват в този регион едновременно.

Известно е, че аорсите (Aorsoi) са имали важна позиция в регионалната система на международните търговски връзки, свързваща Индия и Вавилон (Партия) с Черноморието. Според Страбон, т.нар. “горни аорси”, активно участва в тази търговия (Strab. 11.5.8). Той едва ли е имал по-задълбочени знания за това дали “горните аорси” са били заети изключително с придружаването на различните търговски кервани (29), което е типични за много номади (30), или тяхната роля в търговията е била с по-незначителен характер. (31)

Следва да се подчертае, че тази информация за участието им в този търговски път, едва ли е било получена от мимолетно събитие.

Ще се опитам да отговоря на въпроса, кога се е появил тази търгови маршрут, и какво показват археологическите доказателства за неговото функциониране. Очевидно е, че на първо място доказателствата включват монетни находки: източните монети, открити в Северното Черноморие, както и разпространението на монетите от гръцките черноморски полиси, на Изток. Тези находки показват, че маршрутите на търговските кервани, в ранните векове на нашата ера, наистина са се простирали на дълги разстояния. Но ние имаме основание да смятаме че такава е била ситуацията и в по-ранните периоди.

По мое мнение е очевидно, че “горните аорси”, всъщност обслужват търговските кервани, които достигат гръцките градове, разположени най-близо до областите на тяхната миграция, т.е. градовете на Боспорското царство. Ето защо е

важно да се знае, кога боспорските монети се появяват за първи път на Изток. Оказва се че тези находки са изкл.редки, напр. монета от Фанагория от 250-200 г. пр.н.е. е открита в Хорезъм (Chorasmia). (32) Наличието на находки от боспорски монети, в по-източните райони на Азия (IGCH 1821), почти не се взема под внимание в анализите на много учени, въпреки че автентичността на тези доказателства е безспорно. (33) Например въпросната нумизматична находка се състои от 16 боспорски монети, 15 монети от Пантикапей и 1 монета от Фанагория, сечени във II в. пр.н.е.

Важен е и реципрочния въпрос, за наличието на най-ранните източни монети, по-специално партянски и гръко-бактрийски, открити в северната част на Черноморския регион до II век пр.н.е. (34)

Всички монетни находки споменати по-горе, показват, че формирането на системата на международна търговия, в която участват градовете от Боспорското царство, и една или друга от намадските общности в региона, е започнало през втората половина на III или първа половина на II век пр.н.е. Има причини да се смята, че това е един период, когато Северночерноморския регион се радва на известна стабилност между на двете вълни на сарматските набези. (35) Тази сравнително спокойна епоха приключва, явно около средата на II в. пр.н.е., с нашествието на нови номадски племена. Тази втора миграционна сарматска вълна сега достига Днепър. Според текста на Страбон, тази вълна може да бъде свързана с племената роксолани (Roxolanoi), язиги (Iazyges) и урги (Ourgoi). Вероятно тук участват и т.нар. “царски сармати”, които както е споменато по-горе, са живели в степите около р.Дон, а Страбон е посочил че заемат и десния бряг на Днепър.

Друга група, която е била свързани с тази вълна са племето сатархи (Satarchoi). Плиний посочва, че те преминали Дон (Plin. HN 6.22), а един надпис споменава за присъствието им в Крим през втората половина на II век пр.н.е. (IOSPE I, (2) , 672). Ю.М.Десятчиков свързпоявата на сатархите (Satarchoi), с номадите от Средна Азия (тохарите), които участват в завладяването на Гръко-Бактрия. (36)

В този момент, аорсите (Aorsoi) и сираките (Sirakoi), вероятно са обитавали още старите си територии, въпреки че Д.А.Мачинский, въз основа на някои податки (Plin. HN 4,80; Ptol 3.5.7-10), предполага, че аорсите (Aorsoi) (или може би по-точно, някои от тях) са започнали да се предвижват в западна посока. (37)

Сериозни промени в позицията на тези две племена, изглежда настъпват след появата на аспургианите (Aspurgianoï) в азиатската част на Боспорското царство (Strab. 11.02.11), около последната трета на II в. пр.н.е. (38) По-късно аспургианите (Aspurgianoï) вземат много важна роля в събития от историята на Боспорското царство. (39)

Острата криза, която засега различните гръцки градове в Северното Черноморие в резултат на тези значителни промени и миграции, обхванали съседните им “варварски” племена, води до общата дестабилизация на положението в региона, и най-накрая принуждава гърците да потърсят Понтийският цар Митридат VI, за помощ и защита.

Бележки

1. Щеглов 1968, 336-337, карта 3.
2. Мачинский 1971 г., 46, 51.

3. Виж Ростовцев 1931, 105 и сл.; Мачинский 1974 г., 122-123; Олбрайт (Olbrycht) 2001a, 426-427; Полин (Polin) 1992, 88.
4. Полин 1992, 94 -; Столба (Stolba) 1993, 59-61 -; Симоненко 1994 г., 279 -; Скрипкин 1994, 103.
5. Виноградов 1997а, 111.
6. Виноградов 1997а, 122.
7. Марценко 1996 г., 72; Полин и Симоненко, 1997, 92; Симоненко & Лобай 1991, 78; Виноградов 1997а, 123, N. 96; Виноградов 1999, 57-58, 76.
8. Олбрайт (Olbrycht) 2001а, 442.
9. Т.Сулимирски 1970, 102.
10. Виноградов 1997а, 106; 1997b, 88-90.
11. SIG II P. 103-105 -; Карисковский 1971 г., 44; Карисковский & Клейман 1985 г., 67-68; Мачинский 1971, 47; Смирнов 1984, 119; Виноградов 1997а, 106; 1997b, 88, N. 98; също Хармата (Harmatta) 1950 г., 40-41; 1970, 11.
12. Симоненко & Лобай 1991, 78; Полин и Симоненко, 1997, 92.
13. Виж Томашек (Tomaschek) 1895, 845 -; Кислинг (Kissling) 1910, 759.
14. Виж Виноградов 1965, 108.
15. Виж Зебелев 1953 177; Десятчиков 1977, 46; Марценко 1988 г., 113-114; Ростовцев 1922, 145 1930, 577, Сулимирски 1970, 95, 103.
16. Хармата (Harmatta) 1950 г., 28, 1970, 34, Олбрайт (Olbrycht) 2001а, 446, 448.
17. Ростовцев 1931, 92, 126 и сл.; Грацинская 1988 г., 34 и сл.
18. Хармата (Harmatta) 1950, 6-7, 17, 1970, 14.
19. Сулимирски 1970, 102 -; Боси (Bosi) 1994 г., 113.
20. Мачинский 1974 г., 126.
21. Грацинская 1988 г., 33.
22. Хазанов 1984, 83, 198-202.
23. Виж Руденко 1961, 3-4 -; Плетньова 1967 г., 180 и сл.; 1982, 13, 36, 77.
24. Хармата (Harmatta) 1994 г., 566.
25. Гаврилюк (Gavriljuk) 1999, 155, 163-164, 168.
26. Виноградов 1963 г., 148; Смирнов 1984, 118.
27. Блаватская 1959 г., 151-152; Хармата (Harmatta) 1950 г., 28; 1970 г., 34; Сулимирски 1970, 116; Виноградов 1997b, 540; Олбрайт (Olbrycht) 2001b, 540.
28. Виноградов 1963, 161.
29. Виноградов 1994 г., 161, N. 64.
30. Хазанов 1984, 209, 211.
31. Олбрайт (Olbrycht) 2001а, 438 и сл., 2001b, 106 и сл..
32. Вайнберг 1977, 176 и сл., 6.
33. Олбрайт (Olbrycht) 2001b, 118.
34. Миелчарек (Mielczarek) 1989, 91, NOS. 94, 96, 153.
35. Марценко 1996 г.; Виноградов 1999.
36. Десятчиков 1973, 143.
37. Мачинский 1974 г., 131.
38. Молев 1994 г., 55.
39. Гайдукевич 1971, 328 и сл., 337 и сл., 362, 471.

Библиография

- Блаватская, Т.В. Очерки политической истории Боспора V-IV вв. пр. н. е. Москва. 1959
- Боси, Ф. Номадите от Евразия според Страбон: (ред.) 1994, 109-122.
- Хазанов, А.М. Номади и външния свят. Кеймбридж. 1984
- Десятчиков, Ю.М. Сагархи, ВДИ, 1973, бр 1, стр.131-144.
- Десятчиков Ю.М., Кобилина (ред.), Арифарн, царь Сираков, 1977, 45-48.
- Гайдукевич, В.Ф. (ред.). Анти в наша история и культура Средиземноморья и Причерноморья. Ленинград. 1968
- Gajdukevic, V.F. Das Bosporanische райх. Берлин. 1971
- Гаврилюк, Н.А. История экономики Степной Скифии VI-III вв. до н.э. Киев. 1999
- Генито, Б. (ред.) Археология на степите. Методи и стратегии. Неапол. 1994

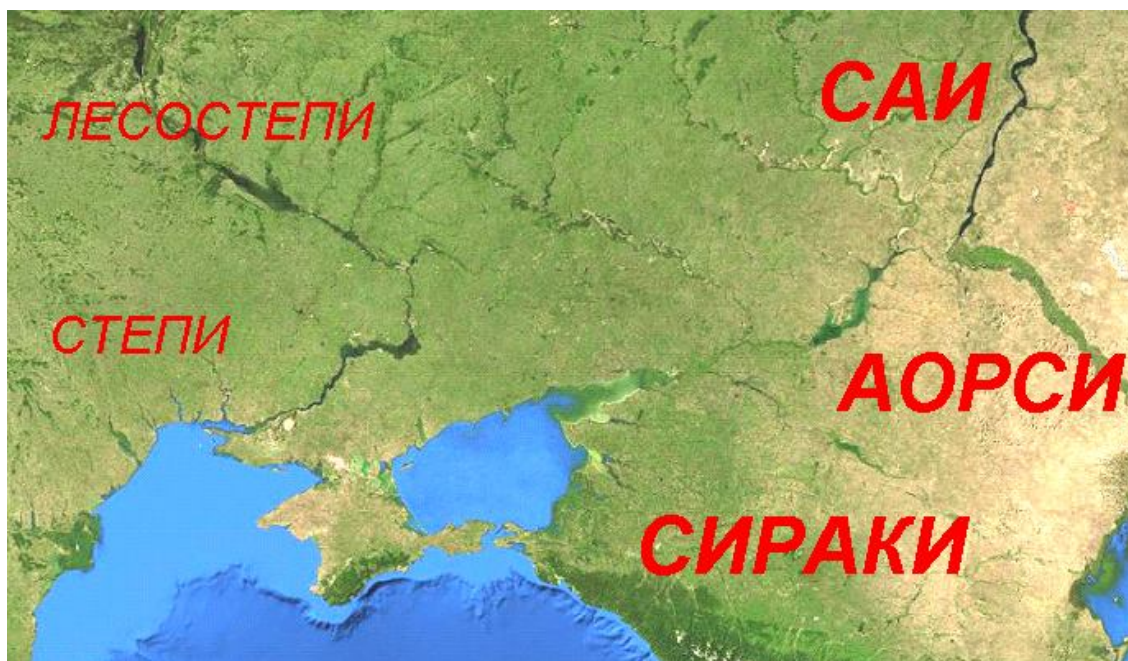
- Грачинская Л.И. "География" Страбона. Проблемы источниковедения. Древние государства на территории СССР, 1988, 6-175.
- Хармата Я. (Harmatta, J.) Изследвания върху историята на сарматите. Будапеща. 1950.
- Хармата Я. (Harmatta, J.), Проучвания върху историята и езика на сарматите. Сегед. 1970 г
- Карисковский, П.О. Истрия и ее соседи на рубеже III-II вв до н.э. ВДИ, 1971, бр 2, 36-56.
- Карисковский, П.О. & Клейман И.Б. Древний город Тира, Киев 1985.
- Кобилина М.М. (ed.) История и культура Античного Мира. Москва. 1977
- Мачинский, Д.А. О времени первого активного вступления Сарматов в Поднепровье, по свидетельствам античных письменных источников. Сборник 1971.,13, 30-54.
- Мачинский Д.А. Некоторые проблемы этногеографии Восточноевропейских Степей во II в. до н.э. – I в. н.э. Сборник 1974. 16, 122-132.
- Марченко, И.И. Сираки Кубани, Краснодар 1996.
- Марченко, К.К. Третий период стабилизации в Северном Причерноморье античной эпохи. РА,1996, бр.2, 70-80.
- Миелчарек М. 1989. Древногръцки монети, открити в Централна, Източна и Северна Европа. Вроцлав и Варшава, Краков, Гданск, Лодз. 1989.
- Олбрихт М.Й. "Горните аорси и сираките според Страбон". Клио 83, 425-449.
- Плетнева С.А. От кочевой к городам. Москва.1967
- Плетнева С.А. Кочевники Средневековья. Поиски исторических закономерностей Москва. 1982.
- Полин, С.В. От Скифии к Сарматии. Киев 1992.
- Полин, С.В. и Симоненко А.В. Скифия и сарматы, Донские древности,1997, 5, 87 - 98.
- Ростовцев, М. Иранци и гърци в Южна Русия. Оксфорд. 1922
- Ростовцев, М. Боспорското царство, САН, 1930, 8, 561-589.
- Ростовцев, М. Скитите в Боспора. Берлин. 1931.
- Руденко, С.И. К вопросу о формах скотоводческого хозяйства союзов кочевниках. Географическое Общество СССР, Материалы по отделению этнографии, 1961,1, 2-13.
- Симоненко А.В. Въпросът за сарматското проникване в Севернопонтийската област, според археологическите данни. Simonenko, 1994. II *Mar Nero* 1, 99 - 136.
- Симоненко А.В. и Лобай Б.И. Сарматы на Северного и Западного Причерноморья в Iв. до н.э. Киев 1991.
- Скрипкин, А. Сарматският феномен, в "Генито" 1994. , 279 - 285.
- Смирнов, К.Ф. Сарматы и утверждению их политического господства в Скифии. Москва 1984.
- Столба, В.Ф. Демографическая ситуация в Крыму в V – II вв до н.э. Петербургский Археологический вестник 1993. бр. 6, стр.56-61.
- Щеглов, А.Н. Основные этапы истории Западного Крыму в античную эпоху. 1968, 332-342.
- Щукин, М.Б. На рубеже эр, Санкт Петербург 1994.
- Tomaschek, 1895. *Atipharnes*, RE 2, 845.
- Вайнберг Б.И. Монетное дело Хорезма, Москва 1977.
- Виноградов, Ю.А. Северного Причерноморья после падения Великой Скифии,1999 г., *Nurboreus* 5,1, 56-82.
- Виноградов, Ю.Г. Очерк военно-политической истории сарматов в I в. н. э. ВДИ, 1994, бр. 2, 151-170.
- Виноградов, Ю.Г. Херсонский декрет "О несении Диониса" IOSPE, 1997 I, 2 343 и Вторжение сарматов в Скифии. ВДИ, 1997, бр.3, 104-124.
- Виноградов, Ю.Г. *Pontische Studien. Kleine Schriften Zur Geschichte und Epigraphik der Schwarzmeergeumes*. Майнц. 1997
- Виноградов, В.Б. Сарматы Северновосточного Кавказа. Грозный.1963
- Виноградов, В.Б. Сиракский союз племен на Северном Кавказе, СА, 1965, бр. 1, 108-121.
- Зебелев, С.А. Северного Причерноморье. М-Л. 1953

Съкращения

IGCH - М. Томпсън, О. Мьоркхолм (Mørkholm), & К.Крей (С. Крау) (изд.), *Опис на гръцките съкровища и монети*. Ню Йорк 1973.

IOSPE - Б. Латышев, *Inscriptiones antiquae orae septentrionalis Ponti*.

Двете вълни на сарматските миграции

Фиг. 1. В края на IV в. пр.н.е.

Фиг. 2. В средата на II в. пр.н.е.

компютърен превод от англ.: Ж.Войников
13.03.2012 г.